

ЛИТОВСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ЕЖЕГОДНИК ИСТОРИИ ЛИТВЫ

Год 1989

БИБЛИОТЕКА
И. Вильяма

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1990

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY
OF THE LITHUANIAN ACADEMY OF SCIENCES

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1989

VILNIUS 1990

INSTITUT FÜR GESCHICHTE LITAUENS
DER LITAUISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1989

VILNIUS 1990

LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJA
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1989 metai

VILNIUS „MOKSLAS“ 1990

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Vytautas Merkys (vyr. redaktorius), Alfonsas Eidintas, Vida Kniūraitė,
Vacys Milius, Leonas Mulevičius, Rita Strazdūnaitė (sekretorė), Tamara Bai-
rašauskaitė, Adolfas Tautavičius, Irena Valikonytė, Regina Žepkaitė (vyr. re-
daktoriaus pavaduotoja)

Redakcijos adresas:
232600 Vilnius, T. Kosciuškos 30

Išleista pagal Lietuvos MA Lietuvos Istorijos instituto užsakymą

L 0503020908—045 Z—90
M 854(08)—90

© Lietuvos MA Lietuvos
Istorijos institutas, 1990

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

ANGLAI PRŪSIJOJE (XIII—XIV A.)

VERA MATUZOVA

XIII—XIV a. Prūsija, kurią nukariaujant svarbiausią vaidmenį suvaidino Vokiečių ordinas, buvo daugelio Europos šalių politinių ir ekonominių interesų susikirtimo centras. Petro Dusburgiečio „Prūsijos žemės kronikos“ skyriuose „Apie įvykius“ („De incidentibus“) ir „Papildyme“, kurie sudaro Prūsijos istorinių įvykių foną, yra žinių apie šalis, tiesiogiai ar netiesiogiai susijusias su kryžiaus žygiais į Prūsiją. Tarp jų — Prancūzija, Ispanija, Italija, Austrija, Vengrija, Lenkija, Čekija, Nyderlandai, Danija ir, suprantama, Vokietija. Anglijos domėjimasis šiuo Europos regionu yra tik vienas iš didelės tarptautinės problemos aspektų.

Straipsnyje siekiama apibendrinti daugelio anglų ir vokiečių naratyvinių šaltinių išblaškytas žinias apie anglų dalyvavimą paverdant Prūsiją. Ši tema — tai didesnių darbų, skirtų anglų diduomenės vėlyvųjų viduramžių istorijai, sudėtinė dalis, ir ją daugiausia tyrinėja anglų istorikai. Betgi tai ne vien nacionalinė tema, — ji gali praplėsti ir mūsų akiratį apie šio laikotarpio Prūsijos istoriją.

Žinių apie anglų dalyvavimą nukariaujant Prūsiją galime rasti Petro Dusburgiečio „Prūsijos žemės kronikoje“ (XIV a.), Vygando Marburgiečio „Naujojoje Prūsijos kronikoje“ (XIV—XV a.), Jono Posilgės „Kronikoje“ (XIV—XV a.) ir Torūnės analuose. Iš anglų istorinių šaltinių tokių žinių rasime Henriko Naitono (Knighton) „Kronikoje“, Tomo Volsingemo (Walsingham) „Trumpoje istorijoje nuo Edvardo I iki Henriko V“ ir Džono Kepgreivo (Capgrave) „Anglijos kronikoje“, taip pat dokumentiniuose šaltiniuose (pvz., išdo ataskaitose), liečiančiuose 1390—1391 ir 1392 m. žygius į Prūsiją, ir XV a. knygų meno paminkle „Voriko barono Ričardo Byčemo gimimo, gyvenimo ir mirties paveikslai“ („Pageant of the Birth, Life and Death of Richard Beauchamp, Earl of Warwick“).

Daugelis šiai temai vienu ar kitu aspektu skirtų tyrinėjimų neretai pradedami nuoroda į anglų poeto Džefrio Čoserio (Geoffrey Chaucer, 1340?—1400) „Kenterberio pasakojimus“, vaizduojančius ištiesą jo amžininkų anglų portretų galeriją. Tarp jų yra ir Riterio paveikslas, kurį šiuolaikiniame literatūros moksle priimta laikyti

apibendrinamuoju XIV a. anglų riterijos paveikslu. „Pasakojimų“ „Bendrame prologe“ („General Prologue“) rašoma:

*Full ofte tyme he hadde the bord bigonne
Aboven alle nacions in Pruce;
In Lettow hadde he reysed and in Ruce...¹*

Šios eilutės aiškiai kalba, kad XIV a. Anglijoje Prūsija, Lietuva, Rusia buvo gerai žinomos geografinės sąvokos. Reikia manyti, anglų riteriai, ką liudija ir anksčiau minėti šaltiniai, buvo dažni tų kraštų svečiai.

Anglijos domėjimasi Prūsija, suprantama, lėmė pirmiausia ekonominės bei politinės priežastys. Matyt, šitai sąlygojo ir anglų jūrniko Vulfstano (Wulfstan) keliones: IX a. karaliaus Alfredo pavedimu jis lankėsi Prūsijoje². Glaudesni Anglijos ir Prūsijos prekybiniai ryšiai nusistovėjo gerokai vėliau. XIII a. pabaigoje anglų pirkliai ieškojo audinių realizavimo rinkų, ir jų dėmesys nukrypo į Prūsiją; manoma, kad tai ir buvo jų „Drang nach Osten“³. XIII a. pabaigoje—XIV a. pradžioje tik pavieniai anglų pirkliai lankėsi Baltijos uostuose, o XIV a. antrojoje pusėje jie įkūrė stiprią, nors ir negausią su Gdansku susijusią koloniją, kurios prekyba nemažai priklausė ir nuo Anglijos pirklių pasiūlos.

Prūsija, tiekusi tokias prekes, kaip miškas, grūdai, degutas, ilgainiui kartu su Nyderlandais, Žemutiniu Reinu ir Lenkija tapo viena iš svarbiausių Anglijos užsienio prekybos rinkų. Joje dalyvavo anglų pirkliai iš Bostono, Lyno, Hulio, Jorko miestų. Išdo ataskaitose yra duomenų, kad 1390 ir 1392 m. Henrikas Derbis (Henry Derby), išvykdamas žygin į Prūsiją, sudarė su anglų pirkliais Gdanske ir Karaliaučiuje sutartis. Matyt, tie pirkliai Džonas Vaitikas (Wytyk), Džonas Treplendas (Trepland) iš Jorko ir Džonas Byveris (Bever) nuolat gyveno Gdanske ir Džonas Skvairelas (Squyrell) — Karaliaučiuje⁴. Beje, XIV a. Pabaltijo prekybą savo rankose laikė Hanza, su kuria Anglija nesutarė, ir tie kivirčiai ypač sustiprėjo 1385 m., kuomet Anglijos prekyba su Prūsija buvo nutraukta (iš pradžių tik iki 1388 m.). Galutinai iš Pabaltijo užsienio prekybos rinkų anglus išstūmė XV a. trečiajame ketvirtyje.

Anglijos ir Prūsijos politinių santykių istoriją tiksliau galima būtų apibūdinti kaip santykių su Vokiečių ordinu istoriją. Skirtinai nuo Tamplierių ir šv. Jono ordinų, Vokiečių ordinas neturėjo žemės nuosavybės Anglijoje. Tačiau nuo pat Vokiečių ordino riterių įsiveržimo į Prūsiją Anglijos karaliai laikė garbės reikalu kasmet mokėti jiems pinigines aukas (40 markių, arba 8 auksinus). Su kai kuriomis pertraukomis tai buvo daroma beveik du šimtmečius. Pirmosios piniginės aukos paaukotos 1234—1235 m. karaliaus Henriko III valdymo metais (1216—1277). Yra išlikęs 1239 m. balandžio 8 d. karaliaus įsakas, kuriuo išdas kasmet turėjo išmokėti Vokiečių ordinui 40 markių⁵. Tai truko iki 1261 m., kol Henrikas III panaikino šį mokesį. Aukos vėl atnaujintos karaliaujant Edvardui I (1272—1307), kuris aktyviai palaikė kryžiaus žygių ren-

gimą. Kartu su kitais kryžiuočiais 1270—1274 m. jis pats vyko į Palestiną. Ketinimui dalyvauti 1287 m. žygyje nebuvo lemta išsipildyti: 1291 m. krito paskutinė kryžiuočių atrama Rytuose — Akra. Kryžiaus žygiai valstybės išdui atsiėjo nepigiai (pirmajam karalius išeikvojo 100 tūkst. funtų, iš kurių 23 tūkst. paskolino iš Italijos bankininkų Ričardi (Ricciardi)⁶. Nepaisydamas to, savo valdymo metais Edvardas I dusyk sušelpė Vokiečių ordiną piniginėmis aukomis. Nutraukti jas mokėti buvo priverstas karalius Edvardas III (1327—1377). Nors jis ir mėgo riterių turnyrus ir stengėsi įskiepyti Anglijos aristokratijai riterišką kultūrą, vis dėlto neįstengė įveikti finansinių sunkumų, kilusių dėl krizės reiškinių šalyje.

Be Ispanijos ir rytinio Viduržemio jūros pakraščio, Prūsija buvo vienas iš trijų didelių regionų, į kuriuos XIV a. Europos riteriai rengė kryžiaus žygius. Tačiau to laikotarpio žygiai į Rytus, Palestiną jau nebuvo kampanijų pobūdžio. Anglija dalyvavo tiktai 1365 m. žygiuose į Aleksandriją, 1390 m. — į Tunisą ir 1396 m. prieš turkus, taip pat sporadiškai juos rengė ir prieš maurus į Ispaniją.

Žygiai į Prūsiją buvo visai kitokie. Vokiečių ordino karo veiksmai prieš Prūsiją ir Lietuvą buvo nuoseklūs. Be to, užkariautojai iškėlė labai patrauklų sau uždavinį: nukariautų pagonių žemėje įkurti ordino valstybę. Šis siekimas nukėlė į tolesnį planą anksčiau vyravusį misionierišką tikslą — krikštyti pagonis. Dar XIII a. anglų filosofas Rodžeris Bekonas (Bacon, apie 1214—apie 1292) atkreipė dėmesį į tokią dvejojimą kovos su pagonimis poziciją. Savo kūrinyje „Didysis veikalas“ („Opus majus“) jis rašė: bažnyčia nori paimiti į savo globą pagonis tam, kad šie „mėgautųsi jos pasaulio gėrybėmis“ („*gaudere bonis suis in pace*“), o „krikščionių valdytojai“ („*Christiani principes*“), uoliai besirūpinantys jų pakrikštijimu, „ypač Vokiečių ordino broliai, stengiasi juos paversti vergais“ („*et maxime fratres de domo Teutonica volunt eos reducere in servitutem*“)⁷.

Anglų riterių dalyvavimas Europos karuose, netgi jei šitai neduodavo jiems materialinės naudos, vis dėlto buvo prestižo reikalas, nes, pirma, riteriai tuo susidarydavo reputaciją, antra, karai turėjo vadinamąją „auklėjimo“ („*educational*“) funkciją; dalyvaujanti juose, anglų riteriai palikdavo Britų salas, įsijungdavo į „tarp-tautinį riterių luomą“ („*international chevalrous class*“)⁸.

Pirmoji žinia apie anglų riterių atvykimą į Prūsiją užrašyta 1329 m. Petro Dusburgiečio „Prūsijos žemės kronikoje“. Tuo metu popiežius paskelbė kryžiaus žygį prieš pagonišką Lietuvą ir pavedė dominikonams skelbti jį įvairiuose kraštuose. Anglai (įžymūs Anglijos žmonės) minimi kaip didelės kariuomenės, sudarytos taip pat iš Čekijos, Silezijos ir įvairių Vokietijos sričių riterių, dalis; šiai kariuomenei vadovavo Čekijos karalius Jonas Liuksemburgietis, ir ji dalyvavo lietuvių Medvėgalio pilies apsupime⁹. Nuo tada daugiau kaip pusę šimtmečio anglų riteriai, tarp kurių buvo aukštuo-
menės atstovų, ieškodami šlovės arba popiežiaus raginami, vykdavo į Prūsiją.

Riterių žygiai (*reyse*) į Prūsiją ir Lietuvą apogėjų pasiekė XIV a. antrojoje pusėje didžiojo magistro Vinriko Kniprodės valdymo metais (1351—1382). Čia ėmė traukti Europos svarbiausios riterių jėgos.

Lesterio vienuolyno vienuolio Henriko Naitono kronikoje 1342 m. aprašomas bendras anglų ir prancūzų žygis į Prūsiją (*multi Angligenae et Francigenae transierunt ad Spruciam*)¹⁰. Vygando Marburgiečio „Naujojoje Prūsijos kronikoje“ 1346 m. minimas magistro Henriko Duzemerio (1345—1351) vadovaujamas žygis, kuris „*collegit exercitum magnum cum commendatoribus Culmensis terre et Pomeranie, cum quibusdam Anglicis peregrinis et Francigenis etc. contra Lithwanos, habens in exercitu dicto 40 000 bene armatos viros etc., cum quibus convertit se contra paganos*“¹¹. Tačiau šis žygis neįvyko.

1357 m. daugybė maldininkų iš įvairių Europos kraštų (Prancūzijos, Anglijos, Vokietijos) atvyko į Prūsiją (*venerant in Prusiam*) pagelbėti Vokiečių ordino broliams. Zygfrido Danfeldo (Siffridus Danvelt) vadovaujami, jie įsiveržė į Lietuvą, pasiekė Mituvos upę, persikėlę per ją, išėngė į Vaikių žemę ir ją nusiaubė¹².

1362 m. Kauno pilį kartu su samdiniais iš Italijos ir Vokietijos apsupo ir anglai (*hospites de Anglia*)¹³. Vygandas Marburgietis mini kivirčą, kilusį tarp grafo Ulricho Hanau (Ulrich von Hanau, 1346—1370) ir vieno anglo dėl to, katram iš jų nešti šv. Jurgio vėliavą. Ginčas buvo išspręstas grafo naudai¹⁴.

Iš XIV a. pabaigos anglų žygių į Prūsiją pažymėtini du, kuriems vadovavo Henrikas Derbis (Bolingbroke, būsimasis Henrikas IV, 1390—1391 ir 1392). Išvykdamas į Prūsiją, Henrikas tarsi pratęsė savo pirmtakų pradėtas riterių tradicijas. Yra žinoma, kad Henriko Derby senelis Henrikas, Lankasterio baronas (m. 1361), dalyvavo 1351—1352 m. kryžiaus žygyje į Prūsiją. Henriko Naitono kronikoje 1351 m. įrašyta: „...*Henricus dux Lancastrie transivit versus le Sprusiam cum multis viris in sua comitiva de maioribus regni...*“¹⁵. Džono Kepgreivo „Knygoje apie šauniuosius Henrikus“ apie jį pasakyta, jog jaunystėje jis „*omnes frontes guerrarum paganorum, Turcorum sive Saracenorum avide quaesivit. Unde primo apud Pruciam, deinde apud Rodis, tunc apud Ciprum et plura orientis loca, deinde Garnadiam et Hispanorum partes transiens eos, qui crucem Christi ac ipsum Christum in contemptu habent, aut fugavit aut occidit. In quibus bellis tantae famae et nobilitatis erat, quod alii mundi juvenes, Franciae et Alemanniae ducum et dominorum filii sub ejus alis et ejus vexillo solebant militare*“¹⁶. Beje, Henriko Derby žygis buvo ir tradicinis, ir priverstinis: baronas rengėsi žygiui į Afriką, bet dėl Šimtamečio karo su Prancūzija negavo Prancūzijos karaliaus leidimo pereiti Prancūzijos teritoriją. Teko keisti žygio maršrutą. 1390 m. liepos 19 d. su 11 riterių ir 27 ginklanešiais (iš viso laive buvo apie 150 žmonių) jis nuvyko iš Bostono į Gdanską. Žygio tikslas — kartu su Vokiečių ordino riteriais stoti prieš kunigaikščio Skirgailos vadovaujamą Lietuvos kariuomenę. Tai vieninteliai stambūs viso žygio karo veiksmai, kaip pasa-

kyta Džono Kepgreivo „Kronikoje“, „*in this yere Sir Henry, erl of Derby, sailed into Prus, where, with help of the Marchale of Prus, and of kyng that hyte Witot, he ovycam the kyng of Lettow and mad him for to fle. Thre of his dukes he took, and foure dukes he killed, with many lordes and knytes, and swieris mo than thre hundred*“¹⁷.

Torūnės analuose¹⁸ 1390 m. data rašoma: „*Eodem tempore marscalcus fuit cum magno exercitu ante Vilnam et cum eo dominus de Lankasten Anglicus, qui cum suis venerat per mare circa festum Laurentii. Et similiter iverunt ibidem illi de Livonia et Wytaut cum Zamaytis. Et ceperunt primum castrum Vilne non muratum et interfecerunt multos; sed murata castra non obtinuerunt*“. Taip pat ir 1391 m. data: „*...dux de Lankasten Anglicus fuit in Prussia et habuit multas contentiones pro vexillo sancti Georgii; sed non obtinuit*“¹⁹.

Jono Posilgės „Kronikoje“ 1390 m. data pranešama: „*... in desim jare vor assumptiones Marie qwam der herczoge von Langkastel ken Pruszin czu schiffe ken Danczk wol mit III. hundert mannen, und kouffe pferd unde schickte sich dorczu, und czog reyse mit dem marschalke vor dy Wille*“. Kautynėse, kurios baigėsi sąjungininkų pergale, nukauta daug žmonių (*worden vil lute abegeslagen*), ir paimta į nelaisvę trys kunigaikščiai bei 11 bajorų (*vingen dry herczogen und eyloff bayoren*), kuriuos jie nusiuntė į Prūsiją (*die santhen sy heyme ken Pruczen*)²⁰. Panaši žinia 1390 m. įrašyta ir Vygando Marburgiečio „Kronikoje“: „*Deinde per marschalkum predictum fit reysa et cum multis peregrinis signanter cum filio Anglici docis Lankasten comes de Terpi etc. Wytaudus dux interfuit et Samayte ascendunt citre Mimilam*“. Ir toliau: „*quum vadum invenerunt et pertransierunt et quam citu terram tetigerunt, pagani infugam se dederunt, quos christiani persequantur et multos occiderunt. Tres quoque duces ducunt captivos cum multa preda, quam ab eis abstulerunt*“²¹.

Anglų istoriko K. Makfarleino nuomone, lietuviai pralaimėjo kaip tik dėl anglų paramos Vokiečių ordinui²². Tačiau prasidėję vokiečių ir anglų kryžiuočių kivirčiai privertė anglus atsisakyti Vilniaus pilies apsupties ir 1390 m. spalio mėn. pasukti atgal į Gdanską. Ten peržiemoję, pavasarį jie grįžo į tėvynę.

1392 m. žygis minimas ir Džono Kepgreivo „Knygoje apie šauniosius Henrikus“: „*Iterum autem, A. D. 1392, idem venerabilis dominus, adhuc vivente parte, mare transiit versus Prusiam, concomitantibus sibi, ut dicitur, ferme trecentes viris*“²³. Šįsyk Henriko pagalbos nereikėjo, ir jis, paleidęs savo kariuomenę Karaliaučiuje, 50 karių lydimas, per Prahą ir Vieną išvyko į Veneciją²⁴. Kaip žinoma, šis žygis Henrikui Derbiui kainavo 330 tūkst. funtų, iš kurių 62,5 tūkst. funtų turėjo užmokėti jis, o likusią sumą — jo tėvas Džonas Gontas (Gaunt)²⁵.

Iš anglų diduomenės šeimų, kurioms kryžiaus žygiai į Prūsiją tapo tradicija, žinomiausios yra Afardai (Uffards) iš Safolko grafystės ir Byčėmai iš Voriko. Tai senosios anglų aristokratijos at-

stovai, savo titulus pelnę tiek karo žygdarbiais, tiek ir naudingais matrimonialiniais ryšiais dar XIII amžiuje. Viename iš veikalų Vorikai apibūdinami kaip „šeima, padariusi didžiulę karjerą (*a family of great achievement*). Kiekvienos kartos bent vienas vyras padarė gerą karjerą ir tuo įnešė savo indėlį į šios giminės gerovę“ (*at least one male in each generation had a successful career which improved the fortunes of the house*)²⁶.

Iš kitų žinomų šeimų pažymėtinos Stefdordai (Staffords), Marčai (March), Erandlai (Arundel). Tarp anglų maldininkų, 1331 m. atvykusių į Prūsiją, minimas Tomas Afardas (*multi peregrini de Anglia advenant, Thomas de Offart comes*)²⁷. Esama nuomonės, kad čia turimas galvoje Robertas Afardas (Uffard, apie 1299—1369)²⁸, žygiavęs į Prūsiją 1348 m. kaip anglų riterių dalinio vadas (*multi quoque Almani, Anglici veniunt in Prusiam, signanter Thomas de Offert, in obsequium Virginis gloriae et remissionem suorum delictorum*) ir grįžęs, atrodo, 1362 metais²⁹. 1331 m. žygis susijęs su karo veiksmais Lenkijoje. Čia buvo sudegintas ir sugriautas Gnezo miestas; lenkai už tai žiauriai atkeršijo agresoriams 1331 m. rugsėjo 27 d. kautynėse prie Plovčų.

Be Afardų, kartais drauge su jais šaltiniuose minimas ir Tomas Byčemas, Voriko baronas (apie 1313—1369), kuris, sprendžiant iš Vygando Marburgiečio kronikos, dalyvavo įvairiuose karo žygiuose už Anglijos ribų, taip pat ir 1343 m. kare su Skotija, 1346 ir 1369 m.—Prancūzijoje ir 1375 m.—Bretanėje. Apie 1365 m. ryšium su žygiu į Ariogalos valsčių toje kronikoje minimas Voriko baronas (*comes de Warwig*) jau metai su savo žmonėmis gyveno Prūsijoje (*per annum stetit in Prussia cum suis*)³⁰. Tų pačių metų maždaug liepos mėn. kartu su Viljamu Afardu (Uffard, apie 1339—1382) lankėsi Karaliaučiuje³¹. Tomas Byčemas nutiesė kelią į Prūsiją visai Voriko baronų giminei ir pradėjo savotišką šeimos tradiciją. Jo anūkas Ričardas Byčemas (1381—1439), paskutinis ir įžymiausias iš Voriko baronų karo ir valstybės veikėjas, 1408 m. vyko jūra į Jeruzalę, iš kur, grįždamas namo, pakeliui lankėsi Italijoje, Rusioje, Lietuvoje, Lenkijoje, Prūsijoje, Vestfalijoje (*from Venuse toke his wey to Russy Lettowe Poleyn and Spruse Westvale and other coostes of Almayn toward Englond*)³², pelnydamas šlovę turnyruose ir kituose karo žygiuose. Ričardo atliktą kelią žinojo ir jo protėviai (*his Ancestry hadde labored in*), ypač senelis Tomas, apie kurį ten pat pasakyla, kad per karo žygį jis pagrobė Lietuvos karaliaus sūnų (*in warre hadde taken the kynges son of Lettowe*) ir pasiėmė į Angliją. Ten pakrikštijo jį savo, Tomo, vardu³³. Šios žinios paimtos gal iš 1361 arba 1365 m. Tomo Bošampo žygių. Bet daugiau pagrindo yra sieti jas su 1365 m., kai jis dalyvavo Karaliaučiuje krikštijant Henriko vardu lietuvių kunigaikščio Kęstučio sūnų Butautą, pabėgusį iš nelaisvės. Spėjama, kad kaip tik šį įvykį iškreiptai atspindėjo minėtas šaltinis³⁴. Praslinkus trejiems metams, Tomo sūnus Tomas, Ričardo tėvas (m. 1401), su savo broliais Viljamu ir Rodžeriu, lydimi 9 ginklanešių ir 20 jomenų, pasiėmė taip pat 30 žirgų ir 1000 markių, atvyko į Prūsiją³⁵. Išdo ataskaitose

apie 1390 m. Henriko Derbio žygį taip pat minimas, matyt, Tomas Bošampas jaunesnysis³⁶.

Sent Olbanio vienuolyno vienuolis Tomas Volsingemas, Mato sūnus, iš Paryžiaus, „Kronikos“ tęsėjas, pasakoja, kaip 1391 m. rengėsi vykti į Prūsiją (*iter apparavit versus le Spruys*) Glosterio hercogas Tomas Vudstokas (Thomas of Woodstock). Ten jį siuntė vesti derybų su didžiuoju magistru, ir nuo to, kronikininko žodžiais, jo negalėjo sulaikyti nei londoniečių liūdesys, nei paprastų žmonių sielvartas (*non Londinensium gemilus, non communis vulgi moeror retinere poterant*), nes jie jame matė visos šalies nusiramimą ir viltį (*spes et solatium totius patriae*). Manoma, kad Tomo Vudstoko vizitas nebuvo susijęs su karo žygiu. Beje, žygis neįvyko. Tomui likimas nebuvo palankus (*illico adversa agitatus fortuna*): grįžtantį į Angliją Siaurės jūroje jį užklupo smarki audra³⁷. Tarp Tomą Vudstoką lydėjusiųjų buvo ir jo uošvis Tomas Stefordas (m. 1392)³⁸.

Anglus dalyvavus žygiuose į Prūsiją rodo ir įrašai apie anglų riterių tarpusavio bylinėjimąsi,— kai kurios iš tų bylų paskelbtos, kitos tebėra rankraščiuose³⁹. 1386 m. priklauso įrašai apie šešių žinomų šeimų — Skroupų (Scrope), Grouvnerų (Grosvenor), Lavelų (Lovell), Morlių (Morley), Grėjų (Grey) ir Heistingsų (Hastings) — atstovų ginčus. Ketvertas iš šių šeimų dalyvavo žygiuose į Prūsiją. Ginčiais jos siekė įtvirtinti savo teisę dėl heraldikos ženklų. Robertas Morlis, lordo Morlio prosenelis, kuris bylinėjosi su lordu Lavelu dėl herbo, žuvo Prūsijoje. Viljamas Grėjus, Reidono (Reydon) pastorius, pranešė, kad vienas iš jo prosenelių, lankęsis Prūsijoje, vienoje iš bažnyčių matęs vitražą, kuriame pavaizduotas riteris su tam tikrais heraldikos ženklais (*argent a lion rampant sable*). Jam buvo žinoma, jog Roberto Morlio žmonės parvežė į tėvynę jo širdį; kūnas liko Prūsijoje, kur žuvo. Riteris Džonas Brėjus (Breux) matęs Prūsijoje lordą Lavelą, tiesa, turėjusį kitus heraldikos ženklus⁴⁰.

Hju Heistingsas (Hugh Hastings), Edvardo Heistingso tėvas, XV a. pradžioje bylinėjęs dėl herbo (*or a manche gules*), dalyvavo kryžiaus žygyje į Rytus, tačiau, galimas daiktas, jis arba jo tėvas lankėsi ir Prūsijoje, nes lordas Tomas Erpinemas (Erpingham), kartu vykęs į žygį su Henriku Bolinbruku (Bolingbroke), matęs jo herbą Karaliaučiaus katedroje (turbūt šv. Marijos bažnyčioje) kaip Heistingsų herbą (su ženklu, priklausančiu jaunesniajai giminės linijai)⁴¹.

Matyt, visa tai (širdis, atvežta iš Prūsijos, Karaliaučiuje palikti herbai) turėjo priminti anglams, kurie panorėtų vykti į Prūsiją, kad ta heraldika priklausė šių šeimų atstovams ir kad tai, be abejojimo, yra dalyvavus tokiuose žygiuose prestižo įrodymas.

Šiuo požiūriu įdomus kai kurių Skroupų giminės atstovų likimas. Karaliaus Ričardo II valdymo metais Prūsijoje tarnavo Henriko Le Skroupo (Henry Le Scrope) iš Boultono (Bolton) sūnus Viljamas (vėliau Viltšyro baronas, earl of Wiltshire). Galimas daiktas, ten nuvykdavo ir jo sūnus Steponas (Stephen)⁴². Henrikas Skroupas

iš Mešemo (Masham) turėjo keletą sūnų. Vyresnysis — Džefris (Geoffry, apie 1342—1363 m.) žuvo kryžiaus žygyje Prūsijoje. Pasak lordo Henriko Fererso (Ferrers), 1386 m. jis buvo susitikęs su seru Džefriu Prūsijoje, o vėliau — ir Lietuvoje, kur jis žuvo kautynėse prie vienos iš pilių. Džefrio kūnas buvęs pervežtas iš Lietuvos į Prūsiją ir palaidotas Karaliaučiaus katedroje. Panašių duomenų yra pateikę Tomas de Bointonas (de Boynton) ir Tomas Fichenris (Fitz-Henry)⁴³. Steponas pasekė brolio Džefrio pavyzdžiu ir po 1360 m. dalyvavo žygyje į Kiprą, vėliau — į Prūsiją.

Šių bylinėjimosi dalyvių liudytojai paprastai taip pat buvo žygiavę į Prūsiją. Riteris iš Safolko Voldgreivas (Waldgrave), Viljamo Le Skroupo liudytojas, lydėjo į Prūsiją Herifordo (Hereford) baroną, Aleksandras Goldingemas (Goldingham), taip pat sutikęs Viljamą Le Skroupą Prūsijoje, Esekse (Essex), Čigvele (Chigwell) valdė manorą (feodalinę tėvoniją), Viljamas de Liusis (de Lucy), matęs Skroupo herbą Prūsijoje, kilęs iš Dorseto (jo buvimą Prūsijoje laikas nežinomas), Tomo Fichenrio, dalyvavusio laidojant Džefrij Le Skroupą Prūsijoje, giminė yra Linkolnšyras (Lincolnshire)⁴⁴. Taigi žygiavusių į Prūsiją anglų riterių geografija gana plati. Daugiausia jie priklausė karinei aristokratijai. Nikolas Sabremas (Nicolas Sabraham) buvo, atrodo, profesionalus karys, dalyvavęs ir kryžiaus žygiuose, ir Simtamečio karo kautynėse, ir, kaip jis prisipažino teisme, kariavo ir Prūsijoje⁴⁵. Profesionalus karys buvo ir Prūsijoje tarnavęs Henrikas Ferersas, pavainikis lordo Fererso Gronbio (Ferrers of Gronby) sūnus. Iš jų mažiau žinomas buvo Džonas Raiteris (Ryther), minėto Džefrio Le Skroupo, kurį jis 1362 m. palaidojo, ginklanešys, po žygio kurį laiką užtrukęs Karaliaučiuje ir matęs, kaip bažnyčioje įstatomas vitražas su Skroupų heraldikos ženklais⁴⁶.

Prūsijoje tarnavo ir Heridorfo baronas Hemfris de Bouenas (Humphrey de Bohun), Devonšyro barono sūnus Edvardas Kortnis (Courtenay), 1368 m. kartu su dviem broliais į Prūsiją žygiavo Solsberio baronas Džonas Montegju (Montagu), karaliaus Ričardo II (1350?—1400) stiuardas, kariavo Prūsijoje 1391—1392 metais⁴⁷. Kryžiaus žygių į Prūsiją veteranas buvo ir Tomas Holendas (Holland), pelnęs ten, pasak prancūzų kronikininko Ž. Fruasaro (J. Froissart), prancūzų riterių, su kuriais kartu dalyvavo žygyje, meilę ir pagarbą („...*un gentil chevalier engles qui n'avoit que un œil, que on clammoit messires Thomas de Hollande, et V ou VI bons chevaliers avoecq lui, qu'il avoient autrefois compaigniet et veu l'un l'autre en Grenade, en Prusse, oultre le mer et en pluisseurs lieux...*“)⁴⁸. Henrikas Persis (Henry Percy, 1364—1403), daugiau žinomas Hotsperio (Hotspur) pravarde, Nortamberlando barono sūnus (earl of Northumberland), Prūsijoje lankėsi 1392 ar 1393 metais. Vygando Marburgiečio duomenimis, tarp jo ir Ruperto fon Šokendorfo (von Schokendorf) kilo kivrčas dėl šv. Jurgio vėliavos (šį kivrčą išsprendę Lietuvos kunigaikštis Vytautas su žmona)⁴⁹. Henriko dėdė seras Tomas Persis tarnavo Prūsijoje 1391 metais⁵⁰. Lankasterio hercogas Henrikas Grosmontas (Grosmont), karaliaus Edvardo III dvariškis, buvo jo Prūsijoje 1355 metais. Apie 1368 m.

Vygandas Marburgietis tarp maldininkų mini ir Henriką Boumentą (Beaumont), kurį Džonas Kepgreivas vadina vienu iš narsiausių visų laikų anglų riterių, ir Ficvoterį (Fitzwalter), Henriko Naitono ir Volsingemo priskiriamą prie įžymiausių XIV a. karžygių⁵¹. 1390 ir 1392 m. į Prūsiją kartu su Henriku Derbiu žygiavo Tomas Erpingemas, Džonas Norberis (Norbury) ir Džonas Votertonas (Warterton), kurie vėliau, pirmaisiais jo valdymo metais, buvo artimai susiję. 1391 m. Prūsijoje lankėsi ir vyresnysis, pavainikis Džono Gonto sūnus Džonas Boufertas (Beaufort)⁵²; jis aktyviai dalyvavo karo žygyje į Gardiną ir Naugarduką.

Šie duomenys, anglų tyrinėtojo M. Kyno teigimu, neišsamūs. Gaila, kad negalime gauti labai įdomios informacijos iš daugelio Anglijos rankraštynuose esančių šaltinių ir kad turime tenkintis išspausdintų šaltinių bei tyrinėjimų duomenimis.

Tikėsimės, jog čia paskelbti duomenys, kurie iki šiol neatsispindėjo TSRS istoriografijoje, padės geriau atskleisti XIII—XIV a. Prūsijos nukariavimo istoriją. Ši medžiaga rodo, pirma, istorinį anglų riterių savitumą. Riterių luomas ir jam būdinga kultūra Anglijoje susiklostė vėliau negu Prancūzijoje ir Vokietijoje. XIV a. kryžiaus žygių į Palestiną laikotarpis nuėjo praeitin, tačiau išliko riterių luomui būdingi idealai. Vienas iš jų — kryžiaus žygiai. Ir, matyt, anglų riteriams Prūsija atrodė tokia patraukli, kad į ją rengiami žygiai buvo tarsi savotiškas riterių krikštas, nors, išskyrus karo sunkumus ir pavojus, jie nieko nežadėjo. Be to, ši medžiaga šiek tiek nušviečia ir Anglijos bei Vokiečių ordino santykius. Ordinui jie buvo gana naudingi, nes teikė ne vien finansinę, bet ir karinę pagalbą, kurios padedami galėjo vykdyti savo agresyvius planus.

¹ Chaucer G. The Canterbury Tales // The Complete Works of Geoffrey Chaucer / Ed. F. N. Robinson. Oxford, s. d. P. 19.

² Sweet H. (ed.). King Alfred's Orosius. Part I: Old English Text and Latin Original // Early English Text Society's Publications. London, 1883. N 79.

³ Studies in English Trade in the Fifteenth Century / Ed. E. Power, M. Postan. London, 1933. P. 97.

⁴ Expeditions to Prussia and the Holy Land Made by Henry Earl of Derby (Afterwards King Henry IV) in the Years 1390—1 and 1392—3 Being the Account Kept by his Treasurer During Two Years / Ed. L. T. Smith. Camden Society, 1894. P. XIII.

⁵ Schumacher B. Der Deutsche Orden und England: Studie über den Zusammenhang von Idee und Politik in der Geschichte // Altpreuussische Beiträge. Königsberg, 1933. S. 7.

⁶ Prestwich M. The Three Edwards. London, 1981. P. 10.

⁷ Bacon R. Opus majus / Ed. by J. H. Bridges. Oxford, 1900. Vol. 2. P. 377.

⁸ McFarlane K. H. Lancastrian Kings and Lollard Knights. Oxford, 1972. P. 179.

⁹ Chronicon terae Prussiae von Peter von Dusburg / Ed. M. Toepfen // Scriptores rerum prussicarum (toliau — SRP). Leipzig, 1861. Bd. 1. S. 215.

¹⁰ Henrici de Knighton... chronica... // SRP. Leipzig, 1863. Bd. 2. S. 792.

¹¹ Die Chronik Wigands von Marburg / Hrsg. T. Hirsch // Ten pat. P. 510.

- ¹² Ten pat. P. 523.
¹³ Ten pat. P. 531.
¹⁴ Ten pat. P. 544—545.
¹⁵ Henrici de Knighton. Op. cit. P. 794.
¹⁶ Ten pat. P. 794; Du Boulay F. R. H. Henry of Derby's Expeditions to Prussia 1390—1 and 1392 // The Reign of Richard II: Essays in Honour of May McKisack / Ed. F. R. H. Du Boulay, C. M. Barron. Univ. of London, 1971. P. 154.
¹⁷ Johannis Capgrave Liber de illustribus Henricis // SRP. Bd. 2. S. 795.
¹⁸ Annalista Thorunensis / Hrsg. E. Strehlke // SRP. Leipzig, 1865. Bd. 3. S. 164—165.
¹⁹ Ten pat. P. 168.
²⁰ Johann's von Posilge... Chronik des Landes Preussen / Hrsg. E. Strehlke // SRP. Bd. 3. S. 164—165.
²¹ Wigand von Marburg. Op. cit. P. 642—643.
²² McFarlane K. H. Lancastrian Kings... P. 38.
²³ John Capgrave. Op. cit. P. 795.
²⁴ McFarlane K. H. Lancastrian Kings... P. 39.
²⁵ Cook A. S. The Historical Background of Chaucer's Knight. New Haven, 1916. P. 208.
²⁶ McFarlane K. H. The Nobility of Later Medieval England. Oxford, 1973. P. 188.
²⁷ Wigand von Marburg. Op. cit. P. 479.
²⁸ Cook A. S. Op. cit. P. 202.
²⁹ Ten pat. P. 514, 551.
³⁰ Ten pat. P. 549.
³¹ Ten pat. P. 551.
³² Pageant of the Birth, Life and Death of Richard Beauchamp Earl of Warwick K. G. 1389—1439 / Ed. V. Dillon, W. H. St. John Hope. London, 1914. P. 44.
³³ Ten pat.
³⁴ Cook A. S. Op. cit. P. 205.
³⁵ Keen M. Chaucer's Knight, the English Aristocracy and the Crusade // English Court Culture in the Later Middle Ages / Ed. W. J. Scattergood, J. W. Sherborne. London, 1983. P. 54. Tas pats šaltinis mini ir kitų anglų, ketinusių vykti ar vykusių į Prūsiją, vardus: Robertą Hovardą (Howard), 1361—1364 m., Ivą Ficvoriną (Fitzwarin), Hjū Despenserį (Despenser), Viljamą de Furnivelį (de Furnival), Robertą Ersviką (Urswyk), 1367—1370 m.
³⁶ Expeditions to Prussia... P. 13.
³⁷ Thomas Walsingham Historia brevis ab Eduardo I ad Henricum V // SRP. Bd. 2. S. 793.
³⁸ McFarlane K. H. The Nobility... P. 204.
³⁹ Keen M. Op. cit. P. 45—61, kur, be to, panaudojama ši tyrinėjimų medžiaga: Nicholas N. H. The Controversy between Sir Richard Scrope and Sir Robert Grosvenor in the Court of Chivalry. London, 1832, taip pat Lavelio Morlio ir Grėjaus—Hastingso bylinėjimosi užrašai (atitinkamai Pr O, C 47/611 ir College of Arms MS Processus in Curia Marescalli).
⁴⁰ Keen M. Op. cit. P. 50.
⁴¹ Ten pat. P. 51.
⁴² Ten pat.
⁴³ Cook A. S. Op. cit. P. 204. Priešingai A. Kuko nurodytai 1363 m. datai, įprasta laikyti, kad Džefris Skroupas žuvo 1362 m.
⁴⁴ Keen M. Op. cit. P. 52—53.
⁴⁵ Ten pat. P. 53.
⁴⁶ Ten pat.
⁴⁷ McFarlane K. H. Lancastrian Kings... P. 178.
⁴⁸ Oeuvres de Froissart / Ed. K. de Lettenhove. Bruxelles, 1868. T. 4. P. 406, 411.
⁴⁹ Wigand von Marburg. Op. cit. P. 646, 648.

⁵⁰ Keen M. Op. cit. P. 55.

⁵¹ Wigand von Marburg. Op. cit. P. 558.

⁵² Ten pat. P. 563; Keen M. Op. cit. P. 56.

АНГЛИЧАНЕ В ПРУССИИ (XIII—XIV вв.)

В. МАТУЗОВА

Резюме

В XIII—XIV вв. Пруссия, в завоевании которой ведущая роль принадлежала Тевтонскому ордену, была центром пересечения политических и экономических интересов многих европейских стран. Устремленность Англии к этому европейскому региону является лишь одним из аспектов широкой международной проблемы.

В статье обобщаются сведения английских и немецких источников XIV—XV вв. об участии англичан в завоевании Пруссии. Хотя данная тема изучается преимущественно английскими историками и зачастую является составной частью работ более широкого исторического охвата, все же представляется, что она имеет не только узко национальный интерес, но может способствовать расширению знаний об истории завоевания Пруссии в XIII—XIV вв.

Автор использует материалы тевтонских хроник XIV—XV вв. («Хроника земли Прусской» Петра из Дусбурга, «Новая прусская хроника» Виганда Марбургского, «Хроника Иоганна фон Посильге, Торуньские летописи») и английских исторических источников («Хроника» Генриха Найтона, «Краткая история от Эдуарда I до Генриха V» Томаса Вольсингэма, «Книга о доблестных Генрихах» и «Хроника Англии» Джона Кепгрейва, отчеты казначейства, относящиеся к прусским походам 1390—1391 и 1392 гг., и памятник книжного искусства XV в. «Рождение, жизнь и смерть Ричарда Бошампа, барона варвикского, в картинах»).

Сама история англо-пруссских политических отношений — это история взаимоотношений Англии с Тевтонским орденом в Пруссии. Развитию и поддержанию этих отношений способствовало становление и укрепление английского рыцарства. Участие английских рыцарей в войнах на континенте, не будучи для них материально выгодным, все же было престижным, способствуя укреплению репутации и вводя в сферу общеевропейской политики.

Излагаемый в статье материал, до сих пор не использовавшийся в отечественной историографии, вносит некоторые новые детали в картину завоевания Пруссии в XIII—XIV вв. Этот материал свидетельствует об исторических особенностях формирования английского рыцарства, которое, как и присущая ему культура, сложились в Англии позднее, чем во Франции и Германии. Пора крестовых походов в Палестину к XIV в. миновала, но сохранились рыцарские идеалы и обычаи, такие, как участие в крестовых походах. Поэтому походы в Пруссию становились своеобразным рыцарским крещением для многих английских рыцарей, принадлежавших к разным группам английской аристократии. В то же время использованный в статье фактический материал проливает свет и на отношения Англии с Тевтонским орденом, для которого такие отношения были выгодны, так как Орден получал не только финансовую поддержку, но и живую военную силу. И то, и другое способствовало осуществлению его захватнических планов.

Gauta 1989.04.18